

στο μεταίχμιο της ιστορίας και του θρύλου

 ΜΑΡΙΑΣ ΛΑΜΠΑΔΑΡΙΔΟΥ-ΠΟΘΟΥ: *Η Δοξανιώ*. Ιστορικό μυθιστόρημα. Αθήνα, Κέδρος <Παράθυρο στον κόσμο>, 1990. Σελ. 344+11+7 λευκές. 8ο.

Το δεύτερο ιστορικό μυθιστόρημα της Μ. Λαμπαδαρίδου-Πόθου με τον τίτλο «Η Δοξανιώ» (το πρώτο, αρκετά γνωστό, «Η Μαρούλα της Λήμνου») προσφέρει στον αναγνώστη του τόσο την αίσθηση της ιστορικής στιγμής, όσο και τον κόσμο του μύθου, που η συγγραφέας πλάθει και ανασταίνει μπροστά μας με τη γνώση της συνθετική ικανότητα και με την τόλμη, κάποιες φορές, μιας λυρικής και ποιητικής προέκτασης, που αγγίζει τους μεταφυσικούς χώρους μιας τραγικότητας. Το ιστορικό μυθιστόρημα είναι, πραγματικά, ένα δύσκολο είδος στην κατάρθωσή του, είναι, αν θέλουμε, μια μετατόπιση του τρόπου γραφής, καθώς ο συγγραφέας αποδιδράσκει από τον κόσμο του σήμερα προς εκείνον του παρελθόντος, για να μπορέσει, μέσ' από την απόδραση αυτή, να δώσει, σε ευθεία γραμμή, το παρελθόν αυτό και να το φέρει ενώπιον του αναγνώστη ακεραιωμένο και αδιάθλαστο, κατά τα κριτήρια που ο ίδιος έχει προσδιορίσει για την ιστορική περιοχή του καλλιτεχνικού του μύθου. Η Λαμπαδαρίδου προσέδωσε, νομίζω, στην περιοχή αυτή που μας πάει πίσω περισσότερο από μια χιλιετία τη ζωντάνια και τον παλμό μιας καθημερινότητας ώστε το έργο να λειτουργήσει στη συνείδηση του αναγνώστη και να φορτιστεί με τους συναισθηματικούς κραδασμούς μιας υποταγής και μιας κυριαρχίας συνάμα. Γιατί στο χώρο της καλλιτεχνικής δημιουργίας το εκφραστικό όργανο, εφόσον ξεκινά από τη συγκινησιακή ανάλυση των εμπειριών και των βιωμάτων, από τη λεπτομέρεια ενός παλμού και από τη γενικευτική διαγραφή μιας λυρικής βιοσοφίας, ριζώνεται στο ποιητικό έδαφος, το μόνο που μπορεί να γονιμοποιήσει τους σπόρους που σπέρνονται σ' αυτό.

Το μυθιστόρημα αναφέρεται στην εποχή που ο Νικηφόρος Φωκάς, ως Μέγας Δομέστικος των Σχολών της Ανατολής, επεχείρησε τη νικηφόρα αλλά και κατάματωμένη του εκστρατεία εναντίον των Σαρακηνών, που είχαν καταλάβει πριν από ενάμιση περίπου αιώνα την Κρήτη και την είχαν μετατρέψει σε ορμητήριο για της ληστρικές τους επιδρομές στο Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο. Η εκστρατεία εκείνη ήταν καθοριστική για τη βυζαντινή αυτοκρατορία και, σύμφωνα με το θρύλο, η εκπόρθηση του οχυρού κάστρου του Χάνδακα πραγματοποιήθηκε χάρη στην αυτοθυσία μιας παρθένας, της Δοξανιώς από τη Λήμνο, που υπέδειξε στους πολιορκητές το αδύνατο σημείο του φρουρίου, ανεβαίνοντας εκεί και φυσικά χάνοντας τη ζωή της (και για το θρύλο αυτό λέει αρκετά η μυθιστοριογράφος στον πρόλογο του βιβλίου της, σελ. 9-14). Η συγγραφέας, έτσι δίνει μιαν ιθαγένεια στη γραφή της, καθώς η εκπεφρασμένη μορφή του έργου ακουμπά στο πατρογονικό της νησί (όπως και το πρώτο της ιστορικό μυθιστόρημα) κι αυτό, πέρ' από μιαν εξόφληση χρέους προς την ιδιαίτερη πατρίδα, που ο ποιητής αισθάνεται ξεχωριστά και βαθιά, είναι μια μέθεξη στην καλλιτεχνική πραγματοποίηση των αρχέτυπων μορφών, όπως αποτυπώνονται στην προφορική λογοτεχνία του λαού. Και, ιδιαίτερα οι νησιωτικοί πληθυσμοί του Αιγαίου, έχουν πλάσει ση-

Πεζογραφία

μαντικά μορφώματα λαϊκού πολιτισμού και ο συγγραφέας νιώθει ταυτισμένος μ' αυτά, από μίαν ανερμήνευτην, ίσως, συναίσθηση ευθύνης και κάποια στιγμή τα μετουσιώνει στο δικό του, το επώνυμο εκφραστικό μέσο. Η Λαμπαδαρίδου έχει μίαν αξιοσημείωτη μέθεξη σ' αυτό.

Στο μυθιστόρημα συναντιέται ο θρύλος με την ιστορία, το καλλιτεχνικό πλάσμα με την αντικειμενική πραγματικότητα και σ' αυτό το σημείο της συνάντησης χαράζεται η προσδιοριστική γραμμή που, πέρ' απ' αυτήν, η ιστορία μένει πίσω και πρωταγωνιστεί πλέον ο λογοτεχνικός κόσμος – και έγκειται στην ικανότητα, φυσικά, του λογοτέχνη να δώσει αυτόν τον κόσμο με την αναγκαιότητα της τέχνης του ως φυσικό και πλήρη και ως έκφραση μίας αντικειμενικότητας που υπερβαίνει τον ιστορικό χρόνο και επιτελεί, στο επίπεδο του αναγνώστη, τον καλλιτεχνικό του προορισμό. Έτσι, τα πρόσωπα του έργου, ιστορικά και θρυλικά, αναδύονται μέσ' από τη λυρική συνείδηση της συγγραφέως μ' εκείνη την απροσδιόριστη και τρεμάμενη υπόστασή τους, πλάσματα ζωντανά και καθημερινά – η Δοξανιά, ο μοναχός Αθανάσιος, ο ιδρυτής κατόπιν της Μεγίστης Λαύρας στον Άθω, ο πρωτοσπαθάρης Αλέξιος, ο πατήρ Βασίλειος, ο πατέρας της παρθένας, ο ίδιος ο Νικηφόρος Φωκάς, ο αυτοκράτορας Ρωμανός Β' με την παθητικότητα και την αναποφασιστικότητά του, η Θεοφανώ, η ανερμήνευτη σκοτεινή πηγή ζωής και θανάτου, έρωτα και μίσους, ο Μανουήλ Κλαδάς, οι Σαρακηνοί άρχοντες, οι σκλάβοι, ένας πολυώνυμος και ανώνυμος κόσμος, που βρίσκει μέσα στο λογοτεχνικό πλάσμα την έκφρασή του – αλλά και με τη βεβαιότητα μίας εξατομικεύσης και την ιστορικότητα μίας παραδοχής. Και οι χαρακτήρες διαγράφονται μέσ' από τις πράξεις και τις ενέργειές τους, μέσ' από το πλέγμα των περιστατικών και των γεγονότων, όσο κι αν ο προδιαγεγραμμένος τους τύπος, κάποιες φορές, είναι εμφανής.

Αλλά και ο χώρος, που μέσα του κινούνται τα πρόσωπα και διαδραματίζονται τα συγκλονιστικά γεγονότα, επισυμβαίνουν οι ιστορικές εξελίξεις και διαγράφονται τα μελλοντικά ολοκληρώματα του ιστορικού χρόνου, δίνεται με την ένταση που η συναισθηματική προσέγγιση σ' αυτόν, προσδιορίζει. Είναι η Λήμνος και είναι η Βασιλεύουσα πόλις του Κωνσταντίνου και είναι, τέλος, η Κρήτη, ένας χώρος όπου στην έκτασή του ο Ελληνισμός δικαίωσε, μέσα στους αιώνες εκείνους της εθνικής αλλά και της θρησκευτικής του αυτογνωσίας γι' άλλη μια φορά, τη μοίρα που του επεφύλαξε η ιστορία. Γιατί ο χώρος αυτός, που μ' έναν νοερό άξονα χωρίζει δυο κόσμους και δυο πολιτισμούς, τον ευρωπαϊκό και τον ασιατικό, βρίσκεται ακριβώς στο μεταίχμιο μίας τριβής και μίας διεργασίας από την αρχαιότητα ακόμα – Τρωικά, περσικές κατακτήσεις, Μηδικά, εκστρατεία Αλεξάνδρου, ελληνιστικά βασίλεια, ρωμαϊκές κατακτήσεις – και μέσα στο χώρο αυτόν οι Έλληνες, είτε στην αρχαιότητα είτε στη βυζαντινή εποχή, μπόρεσαν να επεξεργαστούν τα ετερόκλητα στοιχεία των πολιτισμών αυτών και να τα ενσωματώσουν στο δικό τους πολιτιστικό μόρφωμα, να εξελληνίσουν τη βαρβαρότητα και να δώσουν πνευματικό περιεχόμενο – επομένως και διαρκές – σ' εκείνο που παρουσιαζόταν ως ανερμήνευτη και πρωτογενής υλικότητα.

Στο χώρο, λοιπόν, αυτόν η ιστορία συμπλέχθηκε με το θρύλο και η ηρωίδα παρθένα του μυθιστορήματος έγινε η συνισταμένη αυτών των βαθύτερων κινήσεων, με την ανεπίγνωτη αθωότητα και την ορμή της όμορφης νιότης της – μια άλλη Ιφιγένεια, όπως

(χωρίς ίσως να υποψιάζεται το βάθος του εγχειρήματός της και τη μεταφυσική προέκταση της αναφοράς της) τη χαρακτηρίζει η συγγραφέας (σελ. 317). Γιατί, στο μεταίχμιο αυτό της ιστορικής διεργασίας, όπου το βάρβαρο συγκρούεται με το ελληνικό, η θυσία μιας παρθενικής ζωής (επομένως, καθαρής και ανεπίγνωτης, σαν τη βουνίσια πηγή) άγει επί το αυτό τα εναντία και καταλλάσσει τα διεστώτα, γίνεται, κατά κάποιο τρόπο, ο σύνδεσμος αυτών των αντιθέσεων. Ο Ελληνικός χώρος ποτίστηκε έκτοτε από το αίμα πολλών αυτοθυσιών κι αυτό είναι μια ακόμα προσφορά του στην παγκόσμια πολιτιστική εξημέρωση.

Και, βέβαια, το εκφραστικό όργανο που η συγγραφέας χρησιμοποιεί για να μεταφέρει αυτή την αίσθηση κι αυτόν τον κόσμο στη σημερινή μας ευαισθησία – εφόσον ακόμα υπάρχουν άνθρωποι που τρέφονται με την ευαισθησία αυτή – είναι σύμφυτο με το περιεχόμενο που αποτυπώνει, πέρ' από την ελευθερία των λυρικών απολήξεων ή των ποιητικών ολοκληρώσεων που η συγγραφέας, στην ενσωμάτωση της αντικειμενικότητας, επιχειρεί. Γιατί και λέξεις ή όροι έρχονται από κείνη την εποχή, χρησιμοποιημένοι σε καίρια σημεία (ενδεικτικά αναφέρω, μάχαιρα, σελ. 97 κ.ά., τα κούρσα, σελ. 121, βοσπορία άκρη, σελ. 129, εφτάλοφη βασιλίδα, σελ. 134, αυτοκρατορικό πλόιμο, σελ. 247, σύμπλοια, σελ. 249 – αφήνω τους τίτλους και τα αξιώματα και τ' άλλα ιδιαίτερα γλωσσικά χαρακτηριστικά της εποχής, δομέστικος, πρωτοσπαθάριος, τελετάρχης, ευνούχος, Ιερό παλάτιο, πατρίκιος, και πατρικία και τόσα άλλα που ένα μυθιστόρημα, που αναφέρεται στη βυζαντινή εποχή, είναι υποχρεωμένο να ενσωματώσει) και με τον τρόπο αυτόν, μέσ' από τη γλωσσική λεπτομέρεια, δημιουργείται το γενικότερο κλίμα μιας καθημερινής αναγκαιότητας, απαραίτητης για να λειτουργήσει μ' αυτή την αίσθηση και μ' αυτή τη μετατόπιση ο αναγνώστης. Ένα ιστορικό μυθιστόρημα δεν είναι παρά η γλωσσική ανάπλαση μιας περασμένης εποχής με τρόπο που να δίνει φυσικότητα σ' αυτό που πια έχει πάψει να λειτουργεί στον παρόντα χρόνο. Και τότε μόνο ο συγγραφέας ενός τέτοιου έργου έχει πετύχει και τότε το έργο του έχει ένα λόγο δικαίωσης, όταν κατορθώσει να δώσει αυτή την αναγκαιότητα της τέχνης.

Ωστόσο, το εκφραστικό όργανο δεν είναι παρά μια ζωντανή πραγματικότητα που διαμορφώνει τον κόσμο του λογοτεχνικού πλάσματος μ' έναν κώδικα κοινό, αφού ο αναγνώστης ή ο ακροατής έρχονται, μέσ' από τη γλωσσική τους εμπειρία, σε σχέση διαλεκτική με την οικουμένη αυτή, που το έργο αναπλάθει. Γιατί ο κόσμος αυτός, η οικουμένη αυτή, είναι οικεία, αφού ο άνθρωπος παραμένει στο βάθος του ο ίδιος, ο χώρος, και μ' όλες τις αλλοιώσεις που έχει υποστεί παραμένει ο ίδιος, η ιστορία, κι αν δεν επαναλαμβάνεται ακριβώς, όμως, μέσ' από την ασυνειδητοποιήτη καθημερινή της εξέλιξη, ενσωματώνεται στην ανθρώπινη εμπειρία ως φυσική γνώση, επομένως στο βάθος της διατηρεί τα πρωταρχικά της γενεσιουργά αίτια.

Έτσι, λοιπόν, και ο γλωσσικός κώδικας με την κοινόχρηστη του παραδοχή, εκφράζει τα κοινά συναισθήματα, τις σκέψεις, τις ενέργειες και τις κινήσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας. Και στο μυθιστόρημα της Λαμπαδαρίδου οι άνθρωποι πολεμούν, προσεύχονται, αγαπούν και μισούν, ερωτεύονται και ποθούν, σκέφτονται, οραματίζονται και ελπίζουν σ' ένα καλύτερο αύριο – όμως, η τραγικότητα, που βρίσκεται στη ρίζα της πνευματικής μας υπόστασης, τους φέρνει μπροστά σε μια άλλη διάσταση ζωής. Η συγγραφέας κατορθώνει, νομίζω, να δώσει μέσα στον αυτοπεριορισμό του είδους αυτές τις ανθρώπινες πλευρές και να διαγράψει

μέσ' από τις λυρικές της προεκτάσεις την τραγικότητά τους. Τι πιο τρυφερό και πιο ποιητικό από τον έρωτα του πρωτοσπαθάριου Αλέξιου προς τη Δοξανιώ, τι πιο συγκινητικό από τον ανολοκλήρωτο έρωτα του Θεοδοσίου προς την Άγαρ, τι πιο βαθύ και σκοτεινό από τον πόθο του Νικηφόρου προς τη Θεοφανώ και στην άλλη άκρη, τι πιο συγκλονιστικό από την απάρνηση των εγκοσμίων από το μοναχό Αθανάσιο, τι πιο τρομερό από την αγριότητα του Μωχεβήν, τι πιο μυστηριακό από την κρυμμένη πίστη του Μανουήλ Κλαδά... Κι αυτές οι βαθιές και θεμελιακές ανθρώπινες καταστάσεις φανερώνονται και ξετυλίγονται μέσα στο τραγικό πλαίσιο, που το προοιωνίζει η ματωμένη και αβέβαιη σε έκβαση πολιορκία του μεγάλου φρουρίου του Χάνδακα. Αυτό το ιστορικό γεγονός είναι το σημείο που γύρω του εξακτινώνονται η δράση και η πλοκή του έργου μ' όλο του το συνθετικό ιστό.

Η συγγραφέας πραγματοποίησε αυτή την ολοκλήρωση που το λογοτεχνικό έργο, μέσ' από τη μερική του επιλογή, προορίζει να αποκτήσει. Η τρισδιάστατη έκφραση του χρόνου παίρνει στο μυθιστόρημα μιαν ανάγλυφη μορφή καθώς τα πρόσωπα, τα περιστατικά και τα γεγονότα εμπλέκονται στη δημιουργούμενη περιοχή τους και επιτελούν το σκοπό που το καλλιτεχνικό πλάσμα τους υπαγορεύει. Ιδιαίτερα στο πρόσωπο της μικρής ηρωίδας, όπου η προϊστορία του είναι συνάμα και μια μυσταγωγία στην ιδιαιτερότητα της εξόρυξης της terra sigillata (της γνωστής «λημνίας γής»), καθώς η Δοξανιώ ήταν λευκή ιέρεια της σχετικής τελετουργίας, η σφαίρωση του χρόνου παίρνει, στη μικρή ανθρώπινή του διάρκεια, το μέγεθος που μόνο το λογοτεχνικό έργο στην καλλιτεχνική του σύμβαση μπορεί να δώσει.

Όμως ο χώρος, ο χρόνος, τα πρόσωπα, η ιστορία, ο θρύλος δεν είναι παρά το υλικό που μ' αυτό ο συγγραφέας συνθέτει το έργο του. Κι εδώ, η σύνθεση γίνεται μ' έναν τρόπο αρκετά φυσικό, η πλοκή παίρνει τις κορυφώσεις της και οι καίριες στιγμές, νησίδες λυρισμού και ποίησης, κρατούν τον αναγνώστη και τον οδηγούν μέσ' από το λαβύρινθο των γεγονότων στο ένα και μοναδικό γεγονός, το απλό και βαθύ, που είναι η θυσία της παρθένας – κι ας μου επιτραπεί εδώ να εκφράσω την άποψη ότι το έργο θα κέρδιζε ακόμα περισσότερο απ' όσα έχει κιόλας κερδίσει, αν η θυσία ήταν η κατακλείδα, η «καταστροφή» (με την τεχνογραφική έννοια) του μυθιστορήματος, χωρίς ν' ακολουθήσουν άλλα κεφάλαια που εξιστορούν τη συνέχεια και τ' αποτελέσματα της εκστρατείας. Όμως, αυτό είναι μια προσωπική γνώμη που ενδεχομένως να είναι περιττή εδώ. Εκείνο που έχει σημασία είναι πως με το έργο αυτό η Λαμπαδαρίδου προσφέρει έναν ακόμα κρίκο που συνδέει το παρόν με το παρελθόν, ένα δραματικό γεγονός ανεβασμένο με τη λογοτεχνική του μορφή, στο ύψος μιας διάρκειας. Η αγάπη προς αυτόν τον καταματωμένο, τραγικό και πανέμορφο τόπο βρίσκεται στο βάθος κάθε εκφραστικής αποτύπωσης, εφόσον έχει τη γνησιότητα του λογοτεχνήματος και την ποιότητα της αλήθειας του. Η Λαμπαδαρίδου νιώθει αυτή την αγάπη και την εκφράζει. Και το μυθιστόρημά της είναι μια γνήσια αποτύπωση αυτής της αγάπης, η ιθαγένειά του ακουμπά σε έδαφος ασφαλές. Κι αυτό είναι πολύ σημαντικό σε μιαν εποχή που παρόμοια συναισθήματα απωθούνται στο περιθώριο ενός ανεργάτιστου ευδαιμονισμού και μιας καταναλωτικής αλλοτρίωσης και δαπάνης, που εξαντλεί το θησαυρό της μέσα στην καθημερινότητα. Έργα σαν τη «Δοξανιώ» υποδεικνύουν προς τα πού πρέπει να στραφεί η συνείδησή μας για να μην αποστεγανωθεί.

Κι αυτό είναι σύμφυτο μιας βαθιάς και εναγώνιας ευθύνης.

ΚΩΣΤΑΣ ΧΩΡΕΑΝΘΗΣ

